

**Journal van een reis naar Genève, Italië en Frankrijk van
Coenraad Ruysch met zijn neef Dirck van Hoogeveen**

1674-1677

Nationaal Archief, FA Teding van Berkhout, 1408

Transcriptie en editie: Alan Moss

114v FEBRUARI 1676: VAN VENETIË TOT VINCENZA

Saterdag den 1 februari was ick met Hooghenhouck¹ bij Angelica² en gingen tegens den avont op de Redute³ met haer, alwaer wij⁴ vonden, die mij seer beleeft rescontreerde⁵ en ons vraegde of wij de dame in de commedie wilde brengen, ons de sleutel van sijn balcon gevende, t' welcke wij aen naemen. Hij excuseerde sich seer beleeft van mede te gaen, sijnde seer geengageert⁶ in t' spul.⁷ Dese Redoute is een bij eenkomst van alle de noble en in tyden van carnaval heeft ieder fatsoenlijck man daer acces⁸ om te koomen speelen, doch met een mascar⁹ om quansuijs¹⁰ als gedegiseert¹¹ nobel te koomen, dewijle sij buyten die niemant willen hebben. Hier vinde sich op dese tijdt oock veel noble dames. Het spel is *alla bassette*.¹² De bancken sijn altoos¹³ bij een noble gehouden.¹⁴

Sondach den 2^{en} ginch ick naer de middach met de heer Smit aen t' huijs van de heeren Renst¹⁵ om haer te verwelkoomen, maer vont haer niet t' huijs. Een promenade over St. Marco¹⁶ gedaen hebbende, ginch ick de heer Druyvesteyn¹⁷ besøeken en tegens de tijt van de opera mijn cousijn¹⁸ afhaelen en aldaer, te weten a St. Luca¹⁹, den tijt passeeren. Ick vont hier eenigen Fransen die ick te Rome gekent hadt dat extraordinaire²⁰ hupse²¹ luyden sijn.

Maendach den 3^{en} ginch des morgens om de Franse te sien, maer vont haer niet. Oock vraechden ick naer de conte de Chavigni²², maer was noch niet aengekoomen. Naer den eeten ginch neef Hoogheveen en ick den prins van

¹ **Hooghenhouck.** Hooghenhouck was een vaste metgezel van Ruysch. Mogelijk gaat het om Justus Hooghenhouck (1644-1714), die tijdens zijn carrière onder andere vroedschap, schepen en burgemeester van Leiden werd.

² **Angelica.** Ruysch ontmoette de zangeres Angelica al op 24 januari 1676.

³ **de Redute.** De Ridotto, een vleugel in het Palazzo San Moisè, was een openbare casino in Venetië.

⁴ **wij.** Deze plek is in het manuscript leeggelaten.

⁵ **rescontreerde.** ontmoette.

⁶ **geengageert.** druk bezig.

⁷ **spul.** (gok)spel.

⁸ **acces.** toegang.

⁹ **mascar.** masker.

¹⁰ **quansuijs.** ogenschijnlijk, schijnbaar.

¹¹ **gedegiseert.** vermomd.

¹² **alla bassette.** Bassette is een zeventiende-eeuws Italiaans dobbelspel met kaarten.

¹³ **altoos.** altijd.

¹⁴ **De bancken...noble gehouden.** Een edelman is altijd bank.

¹⁵ **met de...heeren Renst.** Smit en de heren Renst waren bekenden van Ruysch.

¹⁶ **St. Marco.** Het betreft het Piazza San Marco.

¹⁷ **de heer Druyvesteyn.** Mogelijk gaat het om Aernout Druyvesteyn (1641-1698), onder andere burgemeester van Haarlem. Druyvesteyn was een vaste metgezel van Ruysch.

¹⁸ **cousijn.** neef.

¹⁹ **St. Luca.** Het betreft het Teatro San Luca.

²⁰ **extraordinare.** buitengewoon.

²¹ **hupse.** aardige.

²² **conte de Chavigni.** Het gaat om Armand Jean le Bouthillier de Rancé, graaf van Chavigny, een Franse priester en abt en stichter van de trappistenorde. Ruysch ontmoette hem in Bologna op 20 januari 1676.

Gota²³ salueeren²⁴, die hier even gekoomen was. Hij toonden ons seer groote beleeftheid en veryveren²⁵ van ons weer te sien. Naer dat wij wat gediscoureert²⁶ hadden, gingen wij met den ganschen²⁷ treyn²⁸ naer St. Marco, alwaer wij ons afsceyt naemen en gingen de heer La Noe²⁹ bezoeken. En s' avonts in de opera van St. Giovanni e Paulo³⁰, die haer stuck wat verandert hadden om St. Luca niet toe te geven.³¹ Onder andere was daer een seer scoone machine, uytbeelde een triomf, werdende de waege van levende paer³² tot voore en achteren af op t' theater getrockken.

115R Dijnsdach den 4^{en} gingen wij des ochtens bij tijts³³ naer t' paleijs van St. Marco, alwaer de ambassadeurs van Padua, uytkoomende met seer grooten en extraordinare kostelyken treijn van cavaliers³⁴ en superbe livreijen uytkoomende, publieke audientie kreegen. Den doge³⁵ sat met sijn goutlake kleet en gouden hooren³⁶ tussen syne raetheeren die in rootscaerlaeke waeren aent' ent van de sael, daer niet notabels³⁷ als het lambriseersel en tamelyke goede scilderye waeren, op een verheeven plaets. De harange³⁸ wiert gedaen door de persoon van Frizimelega, een heer van groote studie en welspreekentheid, doch t' geen mij seer vreemt voor quam was dat ieder een in dese audientie kost³⁹ koomen, selfs dames en maskers⁴⁰, ja sels⁴¹ geen roede⁴² van den doge af. De harange was een compliment aen den doge over sijn promotie⁴³ van wegen de stadt van Padoa, versoekende syn vaderlijke bescerminge en protectie geduerende syn regeeringe. Den doge antwoorde seer kort en beleeft hier op. Hier van daen gingen wij nae t' paleijs van de voornoemde ambassadeurs, die een superbe festin⁴⁴ toegerecht hadde om eenige senatoren te tracteeren. Des avonts a St. Luca in de opera.

²³ **den prins van Gota.** Het gaat waarschijnlijk om Frederik I, hertog van Saksen-Gotha-Altenburg (1646-1698).

²⁴ **salueeren.** groeten.

²⁵ **veryveren.** Onzekere lezing.

²⁶ **gediscoureert.** gediscussieerd.

²⁷ **ganschen.** hele.

²⁸ **treyn.** stoet.

²⁹ **de heer La Noe.** La Noe was een bekende van Ruysch.

³⁰ **St. Giovanni e Paulo.** Het betreft het Teatro Santi Giovanni e Paolo.

³¹ **die haer...te geven.** Volgens Ruysch viel het toneelstuk van het Teatro Santi Giovanni e Paolo in dat jaar niet zo in de smaak. Om niet onder te doen voor de concurrent, het Teatro San Luca, werd het stuk wat aangepast.

³² **paer.** paarden.

³³ **bij tijts.** op tijd.

³⁴ **cavaliers.** edellieden.

³⁵ **Den doge.** De doge was het staatshoofd van de Republiek Venetië. In 1676 werd dat ambt vervuld door Nicolò Sagredo (1606-1676).

³⁶ **hooren.** hoorn.

³⁷ **notabels.** bezienswaardigs.

³⁸ **harange.** preek.

³⁹ **kost.** kon.

⁴⁰ **maskers.** gemaskerde personen.

⁴¹ **sels.** zelfs.

⁴² **roede.** Een roede is een oude lengtemaat.

⁴³ **promotie.** bevordering.

⁴⁴ **superbe festin.** geweldig feestmaal.

Woensdach den 5^{en} gingen Smit, Hoogheveen en ick naer t' Escus de Franse⁴⁵ om de conte de Chavigni en de andere Fransen te salueeren, maer vonden niemant. Van gelyke hadden wij de fortuijn by de heeren Renst, soo dat wij eijndelijck op St. Marco verseijlden, alwaer wij de voorscreve⁴⁶ heeren vonden. Des avonts deguiseerden wij ons op de bisarste manier als wij konden en gingen naer een festin, t' geen huijse van drie de heer van der Dussen⁴⁷ woonde aen was gerecht door eenige Itaeliaenen, maer wij kosten daer niet inkoomen of mosten⁴⁸ de maskers afdoen.

Donderdach den 6^{en}. Volgens ons bespreck⁴⁹ gingen wij kort naer den eten ten huijse van de heer La Nou om met sijn swaeger naer Muran⁵⁰ te gaen, alwaer hij ons assisteerde in t' koopen van eenige glaesen⁵¹, synde syn negotie⁵² in dese materie, t' welck oorsaeck was dat wij op de cievielste⁵³ manier gehandelt⁵⁴ wierden. Noch was met ons de vrouws broer van La Nou, dat een seer beleeft en curieus⁵⁵ man is en die ons veel vrienſcap deedt. Hij is een graef en ridder van de ordre van.⁵⁶ Hij liet ons wederkoomende syn huys sien dat *en prince*⁵⁷ gemeubleert is. Heeft geen kinderen en is seer rijk, t' welck de kinderen van La Nou niet qualyck sal koomen. Des avonts waren wij in de opera van St. Giovanni e Paulo.

Vrijdach den 7^{en} ginch ick naer de middach bij de conte de Chavigni, doch vondt hem niet t' huijs. Des avonts naer de brieve gedepesceert⁵⁸ te hebbe, ginch neef Hoogheveen en ick bij Smit wat praeten en bleven des avonts aldaer wat eeten.

Saeterdach den 8^{en} ginch ick des morgens bij de heer Druyvestein om syn edelheid te spreekken over eenich gelt dat naer Rome most voor den verkoopt⁵⁹ van t' goet voor de heer van St. Amelandt. En van daer bij den comte de Chavigni en den abbe de Rostelin⁶⁰, die ick eyndelijck t' huys vondt en mij seer beleeft andermael presenteeren⁶¹ t' paspoort, behoevende sekerlijck mij t' selve te doen indien den ambassadeur daer toe licentie⁶² heeft. Naer de middach op de maskers, waer ick den heer Giovanni Soranzo vondt met Angelica. Sij wilde mij

⁴⁵ **t' Escus de Franse.** 'De kroon van Frankrijk'. Het gaat om een herberg.

⁴⁶ **voorscreve.** eerder genoemde.

⁴⁷ **de heer van der Dussen.** Vander Dussen was een vaste metgezel van Ruysch.

⁴⁸ **mosten.** moesten.

⁴⁹ **ons bespreck.** onze afspraak.

⁵⁰ **Muran.** Murano.

⁵¹ **alwaer hij...eenige glaesen.** Murano is beroemd om zijn glaswerk en glasblazerijen.

⁵² **negotie.** handel.

⁵³ **cievielste.** beleefdste.

⁵⁴ **gehandelt.** behandeld.

⁵⁵ **curieus.** nieuwsgierig.

⁵⁶ **de ordre van.** Deze plek in het manuscript is leeggelaten.

⁵⁷ **en prince.** prinselijk.

⁵⁸ **gedepesceert.** verzonden.

⁵⁹ **verkoopt.** verkoop.

⁶⁰ **den abbe de Rostelin.** Ruysch kwam deze abt, een ridder uit de Orde van Malta, al tegen in Bologna, samen met diens eerder genoemde reisgezel Armand Jean le Bouthillier de Rancé, graaf van Chavigny.

⁶¹ **presenteeren.** aanboden.

⁶² **licentie.** toestemming.

mede hebben op een festin, doch alsoo⁶³ ick naer Roome most scrijven, most ick haer bedancken.

115v Sondach den 9^{en} ginch neef van Hoogheveen, Smit en ick des morgens gins en weder naer Moran om eenige dingen te bestellen. Naer de middach ginch niet uijt, maer tegens den avont gingen wij al te mael bij de heere Hermans, die in haer huys een festin aengerecht hadden van bekenden en altemael⁶⁴ genoodichde⁶⁵, soo juffers als mans. Wij naemen een Frans heer van onse kennis mede. t' Was hier seer lustich⁶⁶, dewijle wij op onse vrijicheid⁶⁷ waere en buyten die groote confusie⁶⁸ van de ope festeijns.

Naer dat men wel gedanst hadt, gingen alle de juffers aen tafel en de mans doende de selve en aeten soo hier en daer, synde niet te min een taefel voor de selve gedeckt, kunnende volgens de maenier van t' landt niemant met de sexe te gelyck aensitten, doch wij lieten al t' eeten daer brengen en waeren lustich vroolijck. Ick pasten⁶⁹ een meijnsken dat mij admirabel⁷⁰ behaegde en mijn diligentie⁷¹ soo seer onaengenaem niet was, t' welck mij de ongeluckkicheit van de compagnie⁷² niet deedt syn. Alleen was mij seekere oude *duegna*⁷³ geweldich in de weech. Oock kost ick wel sien dat sij deese oude critique⁷⁴ wel soude mogen missen hebben.

Naer t' eeten begost⁷⁵ den dans weer op syn Frans, Itaeliaens, Engels etc., ja op alderhande maenieren en duerde tot 12 ueren Itaeliaens. Mijn heijknappertie⁷⁶ gaf mij spuls genoech met seekere dans, La Forlona⁷⁷ genaemt, die scrikkelyck⁷⁸ fatigeert⁷⁹ en ordinaris⁸⁰ wie t' lanchst hardt⁸¹ gedanst wert. Doch als geseyt is, twaelf ueren sceyde wij van een admirabele conversatie, dewijle sij niet alleen wel met de mondt, maer oock met oogen, handen, ja met alles seer eloquent was. Ick hadt seer gaere⁸² geweete waer sij woonde, doch kost het daer niet uijt krijgen, dewijle sy seyde dat haer ouders, weetende dat sy dat seyde tegens jonge galants⁸³, haer dan al te strickt souden houden.

⁶³ **alsoo.** aangezien.

⁶⁴ **altemael.** allemaal.

⁶⁵ **genoodichde.** genode gasten.

⁶⁶ **lustich.** plezierig, aangenaam.

⁶⁷ **vrijicheid.** ongebonden (aan de gebruiken van de publieke festivals).

⁶⁸ **confusie.** verwarring.

⁶⁹ **pasten.** voegde mij bij.

⁷⁰ **admirabel.** aanzienlijk.

⁷¹ **diligentie.** aandacht.

⁷² **de compagnie.** het gezelschap.

⁷³ **duegna.** gouvernante.

⁷⁴ **critique.** criticus.

⁷⁵ **begost.** begon.

⁷⁶ **heijknappertie.** liefde (letterlijk: heihaasje).

⁷⁷ **La Forlona.** Waarschijnlijk gaat het om de Forlong of Furlong, een populaire dans.

⁷⁸ **scrikkelyck.** verschrikkelijk.

⁷⁹ **fatigeert.** vermoeit.

⁸⁰ **ordinaris.** doorgaans, gebruikelijk.

⁸¹ **wie 't lanchst hardt.** hoe langer hoe harder.

⁸² **gaere.** graag.

⁸³ **galants.** minnaars.

Den Fransman niet in syn huys in kunnende raeken, naemen wij hem mede tot onsen t'⁸⁴ en ick gaf hem mijn bedt, daer hij seer tegens protesteerde en sliep bij neef Van Hoogheveen. Syn naem is⁸⁵ en hij arbeyde veel oock voor mijn paspoort, staende wel bij den ambassadeur.

Maendach den 10^{en} stonden wij ten 20 ueren wederom op en saegen dat onse Fransman al weer op en wech was, hebbende ons niet wackker willen maeken. Soo als wij gekleet waeren, gingen wij ten huijse van den heere graeve Combi, die ons daechs te vooren hadt doen noodigen. De heer La Nou was hier oock met twee paters, die soo wel wijjn mochten als de besten. Wij waeren seer wel getrackteert.

116R Naer den eeten gingen wij op de masker, alwaer ick Angelica vondt, die mij presenteerde op een festijn te brengen dat den signor⁸⁶ Soranze om haeren t' wil aengerecht hadt, doch mij excuseerende dat mij de voeten te scrickkelyck seer deden van daechs te vooren en dat ick noch gefatigeert was, wiert sij soo boos als de droes⁸⁷ dat ick haer op dat festin niet geleijt hadt en wilde mij niet meer toespreken, waer op ick seer bruske⁸⁸ mijn afsceijt nam en haer beloofde niet weer aen te spreeke voor sy geleert hadt niet boos te werden om dingen die aen mijn devoir⁸⁹ niet geattacheert⁹⁰ waeren. Ick deedt dit om dat als de dames hier sien dat men haer colere⁹¹ in consideratie⁹² neemt dat sij iemant dan wel alle daegen soude cougioneren⁹³, maer als sy sien dat het hart tegens hart is dat sij dan seer willich⁹⁴ koop geven.⁹⁵ Oock begost sij al eerst passeerende wel twee, drie mael de troep⁹⁶ daer ick stondt, doch ick deedt als sij mij gedaen hadt en keerden den ruch.

s' Avonts gingen wij in de opera van St. Luca, in t' geselschap hebbende monsieur le Prondre, die ick op St. Marco vont en van wien ick seer beleeft bedanckt wiert voor mijn huysfestinch. Hij seyde mij dat hij bij den ambassadeur des anderen daechs⁹⁷ soude gaen eeten en dat hij dan mijn saeck waer soude neemen.

Dijnsdach den 11^{en} dito gingen neef van Hoogheveen en ick des morgens bij de heer Druijvesteijn om eenige necessiteijt.⁹⁸ Hier van daen deden wij tot den middach toe een wandelinch door de Merceria⁹⁹, als oock naer Realte¹⁰⁰ om met

⁸⁴ **tot onsen t'**. naar ons huis.

⁸⁵ **Syn naem is**. Deze plek in het manuscript is leeggelaten.

⁸⁶ **signor**. heer.

⁸⁷ **droes**. duivel.

⁸⁸ **bruske**. bruusk.

⁸⁹ **devoir**. plicht.

⁹⁰ **geattacheert**. verbonden.

⁹¹ **colere**. kleur. D.w.z. rode, verhitte wangen.

⁹² **consideratie**. beschouwing.

⁹³ **cougioneren**. koeioneren.

⁹⁴ **willich**. gemakkelijk, bereidwillig.

⁹⁵ **koop geven**. toegeven.

⁹⁶ **de troep**. het gezelschap.

⁹⁷ **des anderen daechs**. de volgende dag.

⁹⁸ **necessiteijt**. verplichting.

⁹⁹ **de Merceria**. De Merceria is het historische winkelcentrum van Venetië.

¹⁰⁰ **Realte**. Het gaat om de Ponte di Rialto.

seekeren juwelier te spreken, doch vonden hem niet. Naer den eeten kreegen wij een visite van de heeren Hermans en Renst en naer de selve wech waeren, gingen wij eens gins en weer naer Muran om onse glaesen.

Des avonts gingen wij ten huijsen van de heer vander Dussen, die ons versocht hadt op sijn festin te koomen, alwaer wij een groote quantiteit menschen vonden. Doch naer dat men de ordinaere tyt uijtgedanst hadt, wieren alle de geene gewaerscouwt die hij wilden houden en doe¹⁰¹ t' volck dat van de partije niet was, vertrockken was, gingen alle de dames aen tafel op de maenier als tot Hermans en de mans aen een andere en sommige achter de vrouwe, ieder soo hij wilde. Wij waeren seer wel getracteert. Naer den eeten ginch den dans weder aen en voornaementlijck was een seer scoon meysken dat de Forlane met soodaenigen dispositie¹⁰² dat heel de werelt verwondert. Sij spronch capriole¹⁰³ en friseerde¹⁰⁴ dat geen meester beter kost doen. Ick vondt de Angelica die seer koop gaf, doch met ander sich soo broeelierte¹⁰⁵ dat daer geen herstellen aen was.

Woensdach den 12^{en} gingen wij des morgens naer Mouran om onse glaesen in te packken, hebbende de swaeger bij ons van La Nou en onsen hospes. Wij hadden de koude keuke¹⁰⁶ mede genoomen en vonde uijtermaete scoone oesters. Wij hadden in de opera van St. Luca plaets doen bewaeren, doch kosten daer niet gaen, alsoo wij te laet t' huijs quaemen.

116v Donderdach den 13^{en} gingen wij naer den eeten op St. Marco om seeker feest te sien dat den doge aen recht ter memorie¹⁰⁷ van seekere victorie¹⁰⁸, bestaende hier in dat voor t' venster daer hij leijt drie ossen de kop af werden geslaegen worden. Een van dese drie raecten de kop in den eersten slach quyt. t' Selve gesciet met een swaert en door iemant van de gilden, sijnde dit jaer de smits, kooperslaegers en vleeshouwers die t' executeerde¹⁰⁹, doch den smits wonnen, alsoo haer man sijn os in eene slach depesceerde.¹¹⁰ Alle drie dese gilden quaemen gewaepent in ordre¹¹¹ onder haer officieren met slaende trommels, doch hadden geen waepenen van vier¹¹², maer waeren met degens, pooke, stiletten, ponjaerts¹¹³, pieken etc. behangen als St. Jacob met sijn scelpen.¹¹⁴ Oock hadt ieder een, desen soo gemaskert als ongemaskert, licentie om geweer¹¹⁵ te draegen.

¹⁰¹ **doe.** toen.

¹⁰² **dispositie.** aanleg, kunde.

¹⁰³ **capriole.** danssprongen.

¹⁰⁴ **friseerde.** draaide.

¹⁰⁵ **broeelierte.** zo in onmin raakte.

¹⁰⁶ **keuken.** voedselvoorraad.

¹⁰⁷ **memorie.** herinnering.

¹⁰⁸ **victorie.** overwinning.

¹⁰⁹ **executeerde.** uitvoerden.

¹¹⁰ **depesceerde.** wegzond. D.w.z. onthoofdde.

¹¹¹ **ordre.** slagorde.

¹¹² **waepenen van vier.** vuurwapens.

¹¹³ **stiletten, ponjaerts.** Stiletten en ponjaards zijn een soort dolken.

¹¹⁴ **waeren met...sijn scelpen.** In de christelijke iconografie is de sint-jakobsschelp het attribuut van de heilige Jakobus de Meerdere.

¹¹⁵ **geweer.** wapens.

Naer dat dit gedaen was, soo deedt de koorde danser eenige dingen aen een touw dat van de eene syde van St. Marco aen de andere gebonde was en naer dit maecten hij noch eenige andere dingen met een hoppel¹¹⁶ op een stallagie¹¹⁷, die daer toe als oock tot eenige vierwerken¹¹⁸ oppgericht was, en eijndelich liet dese voorscreve vent een aembeelt, naer dat hy t' selve eerst met syn haire opgetilt hadt, op sijner buijck setten en op t' selve eerst met een hoof ijsen in tween slaen. De menschen verwonderen sich seer hier over, doch de selve hadden de Haechse kermis noijt gesien. Doen dit gedaen was, klom hij boven op den tooren van St. Marco¹¹⁹, aen de welcke heel omhooch een touw vast was gemaect met het een eijnde en met het ander eijnde benede aen een scip en sich op den buijck leggende met het hoofd naer benede, gleeft hij in moment tot om laech als wanneer de vierwerken aengingen, waer van niets gesien wert, dewijle de son noch sceen, t' welck mij seer sot docht.¹²⁰ Des avonts waeren wij in de opera van St. Luca.

Vrijdach den 14^{en} screeven wij den ganschen morgen en naer de middach gingen wij op de plaets van St. Paulo, alwaer rontom stellagien gemaect waeren voor de nieuwgierigen. Hier saegen wij stieren tegens groote honden vechten, doch t' selve behaegde mij niet, alsoo de stieren altoos met lange touwen door twee mans gehouden werden en strack gesepareert.¹²¹ Dit is een divertissement¹²² daer de noble haer groot vermaeck in hebbe om haere adresse¹²³ en sterckte te toonen, want de stier dul¹²⁴ sijnde loop of op syn meesters of op de omstanders dickmaels seer desperaet¹²⁵ en dit weeten sij seer adret¹²⁶ te beletten, doch noyt gescieden dese feesten sonder ongeluck. Die de stieren leijden of gouverneeren¹²⁷, sijn gemaskeert, gesciedende in dese dingen groote depense.¹²⁸ Daer waeren edelluyden die seer aerdich en galandt geequieert¹²⁹ waeren. t' Selve gesciet oock met beeren en paerden. t' Is in dese daegen seer dangereus¹³⁰ door de nauwe Venetianse straeten te gaen, dewijle de edelluyde als dulle menschen met dese stieren loopen.

Naer dat dit vechten gedaen was, soo gescieden hier een gevecht met vijsten van jongens en mans om een houyte brugen¹³¹ waer op van twee syde de paertijden¹³² tegens malkanderen opkoomen en dan malkanderen beuken als

¹¹⁶ **hoppel.** hoepel.

¹¹⁷ **stallagie.** stelling.

¹¹⁸ **vierwerken.** vuurwerk.

¹¹⁹ **den tooren van St. Marco.** Het gaat om de Campanile di San Marco, de klokkentoren op het Piazza San Marco.

¹²⁰ **docht.** leek.

¹²¹ **gesepareert.** gescheiden.

¹²² **een divertissement.** amusement.

¹²³ **adresse.** bekwaamheid.

¹²⁴ **dul.** dol.

¹²⁵ **desperaet.** wanhopig.

¹²⁶ **adret.** bekwaam, vlot.

¹²⁷ **gouverneeren.** leiden.

¹²⁸ **depense.** uitgaven.

¹²⁹ **geequieert.** gereedgemaakt.

¹³⁰ **dangereus.** gevaarlijk.

¹³¹ **houyte brugen.** houten bruggen.

¹³² **paertijden.** partijen.

stockers¹³³ wie de brugge inhouden sal. De eene partije noemen sich Nicoletti en de andere Castellani en is gelijk te Florenze de Praetelli en Piacevoli, waer van te sijner tyt vermeldt hebbe.¹³⁴ Dit gevecht is lustich om te sien en begint eerst met jongens en komt allenkens¹³⁵ tot de mans, doch t' selve te naesten bij bij de mans koomende, wiert belet, also een van de combattente¹³⁶ van de brugge werdende geworpen met het hoofd omleech¹³⁷ vallende, doot was gebleven.

117R

Doch eijndelijck hadden wij noch een ander divertissement dat mij seer behaegde. t' Selve werdt de Forne van Hercules genaemt en is hier in bestaende dat bij exempel¹³⁸ acht mannen op haer scouderen¹³⁹ vier anderen neeme. Op dese vier staen wederom twee anderen. Op de twee wederom twee anderen en op dese twee en op desen eene een jongetie. En op dese maenier verandere sij de figuer¹⁴⁰ versceyde maelen, gaende tusschen ieder veranderinch, op een sekere cadans van drie passen geaccompagneert¹⁴¹, met een seeker mouvement¹⁴² van handen in een circul¹⁴³ rontom op het theater daer toe opgerecht in t' midde van de plaets. Sij maecten noch een figuer die surprenant¹⁴⁴ was, te weeten dat die onderste mans altemael achter over op handen en voeten stonden. Dese figuer was 4 hooch met de onderste mede. Sij quaemen altemael achter malkanderen, ider een persoon op de scouder hebbende op het voorscreve theater, doch de bovenste stondt op een been, steekende t' ander achter hem uijt, t' welck van de volgende met de eene handt gehouden wiert. Dese bovenste stonden te naesten bij als de statua¹⁴⁵ van Mercurius.¹⁴⁶ Sij wisten seer aerdich op malkanderen te klimmen, sijnde de trappen scouders en handen, die sij lanchst haer lijf recht om leech hielden, alleen de vingers maer buygende, waerin sij de voet van den klimmer vatten. En naer dat sij dese force¹⁴⁷ geijndicht hadden, deden sij wederom op de cadans van een stilswijgende musieck, een specie¹⁴⁸ van een balet met ijsers in form van degens, onse stockke dans¹⁴⁹ niet ongelijck. Ick vergeet noch dat als de figuer in ordre stondt dat sij dan ront gingen met dit packie op t' lijf, uytgesondert de figuer daer de ondersten achter over op handen en voeten stonden. Sij waeren in twee partijen: de eene met andere couleur¹⁵⁰ als

¹³³ **stockers.** geweldenaars.

¹³⁴ **De eene...vermeldt hebbe.** Een bekende bezienswaardigheid tijdens het Venetiaanse carnaval was de strijd tussen werklieden van twee facties van de stad, de Castellani en de Nicolotti. Het deed Ruysch denken aan de strijd tussen de jachtgezelschappen van de bedrijven Piatelli en Piacevoli in Florence. Ruysch woonde zo'n wedstrijd bij in november 1674.

¹³⁵ **allenkens.** langzaam.

¹³⁶ **combattente.** strijders.

¹³⁷ **omleech.** omlaag.

¹³⁸ **bij exempel.** bijvoorbeeld.

¹³⁹ **scouderen.** schouders.

¹⁴⁰ **figuer.** vorm.

¹⁴¹ **geaccompagneert.** begeleid.

¹⁴² **seeker mouvement.** zekere beweging.

¹⁴³ **circul.** cirkel.

¹⁴⁴ **surprenant.** verbazend.

¹⁴⁵ **statua.** standbeelden.

¹⁴⁶ **Mercurius.** Mercurius is de bode van de Romeinse goden.

¹⁴⁷ **dese force.** deze toer, dit staaltje

¹⁴⁸ **specie.** vorm.

¹⁴⁹ **stockke dans.** dans waarbij stokken gezwaaid worden.

¹⁵⁰ **couleur.** kleur.

de andere gekleet synde, doch seer aerdich toegestelt uyt eender hande, doch op soodaenigen maenier dat men kan sien dat sij op Barchatoli of Fachini sijn.

Dewijle alle dese divertissementen gescieden, speelden een partije trompetten die een geapproprieerde¹⁵¹ plaets boven op een huijs hadden. De confluentie¹⁵² van menschen was seer groot, alle balcon en vensters magnifijck behangen en vol dames gepropt sijnde. Des avonts waeren wij in St. Giovanni e Paulo.

Saterdag den 15^{en} des naermiddachs op St. Marco en des avonts in de opera van St. Luca.

Saterdag den 15. Soo als onse brieven gedepesceert waeren, gingen wij met de gondel wat door de stadt en t' groot canaal¹⁵³ vaeren dat admarabel is, wat vaeren. Op de mascar naer ordinaris en doen in de opera van St. Luca.

Sondach den 16^{en} quam de heer Smit des morgens bij ons om gesaementlijk naer frère¹⁵⁴ Giacomo de Cliver ten huijse van de heer Druyvesteijn te gaen, doch vonden hem niet t' huijs, maer ter contrarie¹⁵⁵ de heer Druyvestein syn neve en noch eenige andere heeren, met dewelcke een half uertie gepraet hebbende, gingen wij de heer Giacomo voorscreve soeken ten huijsen van de heer Smit, vermoedende hij daer geweest was, gelyck wij bevonden, maer was al vertrockken. Wij sochten hem noch op een ander, maer vonden hem niet. Onse bootscap was van door hem eenige canten te sien, t' welck hij ons belooft hadde.

117v Kort naer den eeten ginch ick wederom tot Smit, alwaer ick sieur¹⁵⁶ Giacomo vont, doch t' was nu te laet om ons dessein¹⁵⁷ te volgen, waerom wij op de mascar gingen wandelen, daer groote menichte van dames en menschen waeren. Ick vindt monsieur du Prondre, die mij seijden dat sij altemael veel moeijten gedaen hadden voor t' passport bij den ambassadeur van Vranckrijck, die t' selve absolut belooft hadt, doch op de naem van cavagliers uyt het landt van Luijck, t' welck mij niet altewel behaechde, doch bedanckten haer seer voor de moeijte en seijde dat het selve mij seer aengenaem soude sijn, bij mijn selve nochtans voorneemende mij op t' selve niet te betrouwen.¹⁵⁸ Des avonts gingen wij in de opera van St. Joan e Paulo.

Maendach den 17^{en} deden wij des morgens een deel bootschappen, doch rechten niet veel uijt alsoo wij weijnich menschen t' huijs vonden. Onderweege de heer Druijvestein tegens koomende, wierden wij tegens de middach aldaer ten eeten genoodicht, t' welck wij aennaemen. Naer den eeten gingen neef Hoogheveen en ick gedeguisseert op de mascar, doch werden ras¹⁵⁹ bekend. Den abbe de Rottelin

¹⁵¹ **geapproprieerde.** daartoe aangestelde.

¹⁵² **confluentie.** toestroom.

¹⁵³ **t' groot canaal.** Het betreft het Canal Grande.

¹⁵⁴ **frère.** broeder.

¹⁵⁵ **ter contrarie.** in tegendeel.

¹⁵⁶ **sieur.** meneer.

¹⁵⁷ **dessein.** plan, voornemen.

¹⁵⁸ **t' passport...te betrouwen.** Waarschijnlijk was het tijdens de Frans-Nederlandse Oorlog (1672-1679) eenvoudiger om met een vals paspoort naar Frankrijk af te reizen.

¹⁵⁹ **ras.** snel.

seijde mij t' geene wij Le Prondre daechs te vooren geseijt hadde. Des avonts gingen wij voor de laetste mael in de opera van St. Luca, welcke opera ick niet sonder regret¹⁶⁰ sach eijndigen. Dese hadt wel de meeste toe loop gehad. Ick nam mijn afscheijt van de charmante Magdalelina en haer nooble sieuren.

Dijnsdach den 18^{en} deden wij wederom eenige bootschappen en waeren oock in t' paleijs¹⁶¹ met onse hospes, gelijk nu al twee, drie daegen gedaen hadden, om de camer van t' Concilio di Dieci¹⁶² te sien, doch hadden al wederom als continueel¹⁶³ de quaede fortuijn van de selve toe te vinden. Wij saegen de sael van t' Grand Concilio¹⁶⁴, dewelke rontom seer heer¹⁶⁵ gescildert is met de historie van paus Alexander den.¹⁶⁶ Boven de plaets daer den doge sit, is een seer groot en admirabel scilderije van t' Laetste Oordeel door de handt van Paulo Veronese.¹⁶⁷ Des middachs quaemen de heeren le Prondre en Smit bij ons ten eeten. De naermiddach passeerden wij op de mascar en den avont aten wij bij de heer Smit, daer goet geselschap was, en naemen ons afsceijt van t' carneval met vreuchde in t' geselschap van de moeder en dochters van t' huijs, dat heele soete meijsies syn.

Woensdach den 19^{en} kochten wij kant des morgens en besochten de heer de Rover die niet wel was. Naer de middach ginch ick met een Itaeliaen die neef van Hoogheveen te Roome gekent hadt, een seer beleeft man die veel gesien en gereijst hadt, het arcenael sien, t' welck voorwaer een wonderlyck werck is, soo ter consideratie¹⁶⁸ van de groote estendue¹⁶⁹ als de meenichte en politesse¹⁷⁰ van amonitie¹⁷¹, geweer, galeije, galeassen¹⁷², sceepen etc. Wij klommen in een galeas, een vaertuijch de Venetianen alleen eijgen en van een wonderlyck gebruijck, form en groote. Wij saegen noch eenige nieuwe oorloch sceepen, beginnende de Venetianen tegenwoordich de selve oock te bouwen, synde sij van tevooren altoos geweert geweest in kas¹⁷³ van noot de selve van andere natie te hueren. Ick sach oock de oude en nieuwe Bucentauro¹⁷⁴, doch referere mij aen

118R

¹⁶⁰ **regret.** spijt.

¹⁶¹ **t' paleijs.** Het betreft het Palazzo Ducale, het dogepaleis.

¹⁶² **de camer...di Dieci.** Ruysch heeft het over de vergaderzaal van het Consiglio dei Dieci, de Raad van Tien, het hoogste bestuursorgaan van Venetië.

¹⁶³ **continueel.** voortdurend.

¹⁶⁴ **de sael...Grand Concilio.** Het betreft de Sala del Maggior Consiglio.

¹⁶⁵ **heer.** heerlijk.

¹⁶⁶ **paus Alexander den.** Deze plek is in het manuscript leeggelaten.

¹⁶⁷ **Boven de...Paulo Veronese.** Het is onduidelijk om welk schilderij van Paolo Veronese (1628-1588) het gaat. Mogelijk gaat het om het schilderij van het laatste oordeel van Jacopo Palma il Giovane (ca. 1548-1628).

¹⁶⁸ **consideratie.** aanzien.

¹⁶⁹ **estendue.** schaal.

¹⁷⁰ **politesse.** verfijndheid.

¹⁷¹ **amonitie.** ammunitie.

¹⁷² **galeassen.** Een galeas is een groot Venetiaans oorlogsvaartuig met drie masten.

¹⁷³ **kas.** geval.

¹⁷⁴ **de oude en nieuwe Bucentauro.** De Bucintoro was de staatsieboot van de doge die gebruikt werd bij feestelijke gelegenheden.

seeker boeckie genaemt *Le cose notabili di Venetia*, in al t' geene ick gesien hebbe aenmerkens waerdich sijnde.¹⁷⁵

Donderdach den 20^{en} sach ick met de voorscreve Itaeliaen wederom het tresoor¹⁷⁶ van St. Marco. In de kerck koomende, vindt ick veel volck voor de deur, dewelcken de noble niet wilden in laeten die aldaer gedeputeert¹⁷⁷ waeren, doch lieten seeker marquis met syn vrouw en dames en haer gevolch in om de welcke het selve geopent wiert. Een van de noble mij heel achter aen siende, hadt de beleeftheid van mij plaets te doen maeken en mij in te laeten, waer voor ick hem een groote *base los momos*¹⁷⁸ maeckte. Ick sach daer een groote quantiteyt reliquien als bloet van den salichmaeker, melck van de Lieve Vrouw, hout van t' kruijs, t' mes dat Malchus t' oor van de kop sepaereerde¹⁷⁹, haire van de Lieve Vrouw dat ros was (en buyten Florenzen hebbe ick gesien dat blond was), en dan noch hoope andere mallicheden als spijker van t' kruijs, doornen van de kroon etc. De kostelijken dingen bestonden uyt veel edele gesteente¹⁸⁰, vassen van agaats, eene vaese van een turchoise¹⁸¹ van een onbegrijpelyke groote en meer andere kostelyckheden van peerlen¹⁸² en diamanten, doch onder anderen de kroon of hooren van den hartoch die ten reguarde van¹⁸³ syn seer kostelyke juweelen inestimabel¹⁸⁴ is, voornaementlijck de ranch peerpaerlen, die daer om staet. Oock is hier noch een seer groote kelck met een groote scootel, die nevens andere kostelyckheden van t' tresoor uyt de St. Sophia van Constantinopulos ten Roome over gebracht syn¹⁸⁵ en een scoone diamant, die Henrick den derde als hij hier passeerende naer Vranckrijck ginch aen de Republieck¹⁸⁶ gaf.¹⁸⁷

Daer naer saegen wij de kerck van St. Marco¹⁸⁸ die seer ouijt is en niet fraij. De selve is eijgentlyck de capel van den doge.¹⁸⁹ Hier uytkoomende gingen wij met mijn cousijn, die wij op St. Marco vonden, noch wat vaeren lanchst dat heerlijke groot canaal en sagen noch de Madonna de la Salute¹⁹⁰, die niet heel kostelijck, maer met een heerlijcke architettura gebouwt is. Daer naer de kerck

¹⁷⁵ **doch referere...waerdich sijnde.** Ruysch verwijst naar het reisboekje *Le cose notabili et maravigliose della città di Venetia* van Nicolo Dolgioni uit 1666. In 1675 verscheen er een herdruk van het boekje.

¹⁷⁶ **het tresoor.** de schatkamer.

¹⁷⁷ **gedeputeert.** afgevaardigd.

¹⁷⁸ **base les momos.** Het is onduidelijk wat Ruysch hier bedoelt.

¹⁷⁹ **t' mes...kop sepaereerde.** In het Nieuwe Testament wordt Malchus genoemd als een van de verraders van Christus. Volgens het verhaal hakte de apostel Petrus met zijn zwaard het rechteroor van Malchus af.

¹⁸⁰ **edele gesteente.** edelstenen.

¹⁸¹ **turchoise.** turkoois.

¹⁸² **peerlen.** parels.

¹⁸³ **ten reguarde van.** ten aanzien van.

¹⁸⁴ **inestimabel.** onschatbaar.

¹⁸⁵ **Oock is...gebracht syn.** Het gaat om de Hagia Sophia, de voormalige kathedraal in de Turkse stad Istanboel.

¹⁸⁶ **de Republieck.** D.w.z. de Republiek van Venetië.

¹⁸⁷ **een scoone...Republieck gaf.** Het gaat om geschenken die de Franse koning Hendrik III (1551-1589) in 1574 aan Venetië schonk.

¹⁸⁸ **de kerck van St. Marco.** Het gaat om de Basilica di San Marco.

¹⁸⁹ **De selve...den doge.** Lange tijd fungeerde de basiliek als kapel voor de dogen van Venetië. Pas in 1807 werd het de basiliek van de stad.

¹⁹⁰ **de Madonna de la Salute.** Het betreft de Basilica di Santa Maria della Salute.

van St. Salvator¹⁹¹ van gelijke gebouwt als de eerste en daer naer de kerk en t' klooster van St. George¹⁹², dat een van de heerlyckste convente van Italie is. In t' refectorio¹⁹³ is een admaerabel scilderije van Paulo Veronese, uyt beeldende de bruyloft van Canaa in Galiliea.¹⁹⁴ Haer bibliotheeck is niet groot maer seer proper en net geconditioneert.¹⁹⁵ Ick vondt daer een seer beleeft pater. Noch saegen wij een fraejen thuyt hier omtrent, syn dit oort de Suecha¹⁹⁶ genaemt, en een groot gedeelte van de delicie¹⁹⁷ van Venetie.

118v Vrijdach den 21^{en} gingen des morgens eens gins en weder tot de heer Druijvesteijn en saegen daer naer t' appartement van den doge¹⁹⁸, dat niet seer notabel was. Geen daix¹⁹⁹ daer vindende, wiert ons geseit dat het selve was wech gecoomen omdat de famiglies de doges gehadt hadden, t' selve altoos noch houden wilde.²⁰⁰

Kort naer den eeten ginch ick tot Smit, alwaer volgens bespreck den Fransman le Prondre vondt, die ons aen den ambassadeur soude presenteeren om ten eynde syn excellentie voor de paspoorte te bedancken, doch wij vonden den ambassadeur niet t' huijs. Wij gingen hier van daen seeker vermaert scilder, Bombelli genaemt²⁰¹, maer vonden hem niet t' huijs. Wij deden noch eenige andere bootschappen en keerden noch noch eens naer den ambassadeur, die wij t' huijs vonden van wie wij seer obligeant²⁰² onthaelt wierden. Hij ontfonch ons buyten sijn kaemer en leijde ons soo verre uijt en deedt ons sitten. Hij seyde ons dat het hem leet was²⁰³ dat hy ons geen paspoort kost geven als Hollanders, oock niet als Maestrictenaers als wij voorgeslaegen²⁰⁴ hadden om veel redenen, maer eyndelyck dat hij t' soude doen als Luykenaers, waer voor wij hem seer bedanckte. Hij was seer obligeant. Hij is genaemt l'Abbe d'Estraees, een soon van den maerscalk.²⁰⁵ Hij licentieerden²⁰⁶ ons seer ras, alsoo t' post dach was. Wij brochten Le Prondre aen syn logement en naemen ons afsceyt van hem. Hij is een extraordinaris beleeft en hups man en van onse religie. Hij beloofde ons veel kennis en adresse in Vranckrijck. Hij soude des anderen daechs vertreckken.

¹⁹¹ **de kerck van St. Salvator.** Het betreft de Chiesa di San Salvador.

¹⁹² **t' klooster van St. George.** Het gaat om de Basilica di San Giorgio Maggiore.

¹⁹³ **refectorio.** gemeenschappelijke eetzaal van het klooster.

¹⁹⁴ **een admaerabel...in Galiliea.** Het gaat om het beroemde schilderij 'De bruyloft te Kana' van de Italiaanse schilder Paolo Veronese (1528-1588), dat tegenwoordig in het Louvre hangt. Het vertoont het verhaal van de bruyloft te Kana, zoals dat in het evangelie van Johannes wordt verteld.

¹⁹⁵ **geconditioneert.** behouden.

¹⁹⁶ **de Suecha.** Waarschijnlijk doelt Ruysch op de Zecca, het munthuis van Venetië.

¹⁹⁷ **delicie.** bezienswaardigheden.

¹⁹⁸ **t' appartement van den doge.** Het gaat om de vleugel van de doge in het Palazzo Ducale.

¹⁹⁹ **daix.** platform, podium.

²⁰⁰ **Geen daix...houden wilde.** De doge van Venetië werd door de hoge raad van Venetië gekozen uit een van de invloedrijke families van de stad.

²⁰¹ **vermaert scilder, Bombelli genaemt.** Sebastiano Bombelli (1635-1719) was een Venetiaanse schilder.

²⁰² **obligeant.** vriendelijk.

²⁰³ **leet was.** speet.

²⁰⁴ **voorgeslaegen.** geopperd.

²⁰⁵ **Hij is...den maerscalk.** Mogelijk gaat het om Jean II d'Estrées (1624-1707), maarschalk van Frankrijk.

²⁰⁶ **licentieerden ons seer ras.** stuurde ons zeer snel weg.

Saeterdach den 22^{en} screef ick des morgens naer Roomen en ginch des naermiddach eens gins en weder naer Mouran om de lijst van onse glaesen die wij aen de douane mosten brengen, krijgende dese ordre door de neef van de heer Druyvestein. Des avonts brachten wij onse tijt door tot de heeren Renst in t' geselschap van de Hermansen en Carles, collationeerende²⁰⁷ wat in plaets van t' avontmael.

Sondach den 23 gingen wij de heer Charles besøeken bij wien wij de heer Renst vonden en gingen bij seeker man die tafels maectt, doch vonden geen werck dat in perfectie was. Hier van daen gingen wij Smit vinden die noch te bedt was. Naer dat hij gekleet was en dat wij wat gewandelt hadden, naemen wij hem mede by ons ten eeten, alsoo wij vleys hadden. Naer de middach rechten wij niet bysonders uijt en den avont passeerden wij ten huijse van de heer Druyvestein in t' geselschap van de geheele natie.

Maendach den 24^{en} liepen wij den ganschen morgen om kant en konden niet tenemael naer onsen sin te recht raecken, synde de kant seer scaers²⁰⁸ en duer, alsoo een groote menichte buyten s' landts getrockken²⁰⁹ wert. Wij waeren oock bij de heeren Carles om met haer bij een tafel maeker te gaen, maer die ons leyden soude, was niet t' huijs. Naer de middach was ick bij den abbe de Rottelin, maer vont hem niet t' huijs. Neef Hoogheveen en ick gingen eens aen t' huys van La Noue en hem en sijn swaeger te besøeken, maer al niemant t' huys.

119R Dijnsdach den 25^{en}, ons vertreck gearresteert²¹⁰ sijnde, gingen wij des middachs op den toorn²¹¹ van St. Marco om op t' laetste de gansche stadt en syn situatie²¹² ter degen eens over sien, om soo veel beter de idee van dese wonderlijke stadt soo veel te verscher in de memorie te houden. Hier van daen gingen wij de heer Giacomo de Cliver vinden ten huysen van de heer Druijvesteijn, dewelke ons eyndelyck noch te recht hielp en naer lanch soeken ons naer onse sin accommodeerde. Naer den eeten kregen wij eenige visites. Als wanneer de selve wech waeren ick naer de heer Smit ginch om met hem tot den ambassadeur van Vranckrijck te gaen en ons passeport op te haelen, doch alsoo den tyt wat verlopen was, bleef ick bij hem en de dochters van syn huijs, dat seer *garbate*²¹³ meijskens waeren, wat sitte praeten.

Woensdach den 26^{en} emplojeerden²¹⁴ ick den morgen met mijn rekeninch tot de heer Druijvesteijn te sluyten en den naermiddach van gesamenlijck ons afsceijt te neemen bij de goede vrienden. Des avonts gingen wij ons paspoort afhaelen, t' welck ons door de secretaris, dat een seer beleeft man was, ten handt gestelt wiert.

²⁰⁷ **collationeerende wat.** kletsten en aten een hapje.

²⁰⁸ **scaers.** schaars.

²⁰⁹ **getrockken.** gevraagd.

²¹⁰ **gearresteert.** vastgesteld.

²¹¹ **toorn.** toren.

²¹² **situatie.** ligging.

²¹³ **garbate.** aardige.

²¹⁴ **emplojeerden.** gebruikte.

Donderdach den 27^{en}215 vertrockken wij tegens den middach met seeker soort van scuijten die met paerden getrockken werden en Borcelli genaemt. De selve sijn met vensters en glaesen en van binnen soo net geappropriert²¹⁶ als onse jachten soude kunnen sijn, met twee appartementen, een voor ons ons en een voor de knechts, maer anders een seer lomp en logge gebouw diengaende²¹⁷ syn fatsoen. Tot aen t' vaste lant toe mosten wij roeijen of eygentlyck door een geroyde²¹⁸ scuijt voor getrockken werden, passeerende de laquien, doch naderhandt gelijk geseyt is, wierden wij door een paert getrockken de Brent²¹⁹ lanchs, synde seer vermaert door de paleijsen en een lust huijsen die aen wedersyden dit canaal de Venetiaenen besitten. Dewijle onse scuyt dickmaels door seekere verlaeten²²⁰ most passeeren, soo wandelde wij wat te voet en naemen onderwegen noch een seer fraij paleijs op, daer seer vermaekelyke thuijnen en plantagie²²¹ aen waeren.

119v Des avonts konden wij niet verder arriveeren als Dole²²², een klein dorpie, alwaer wij seer slechts stonden geweest syn, doch neef van Hoogheveen hadt van de heer Justo van Eijck een briefken, inhoudende een ordre aen de casteleijn van syn landthuijs hier dicht bij van ons te logeeren en te accomodeeren van alles. Wij vonden hier niet eeten, vermits²²³ sij niet geadverteert²²⁴ waeren, maer admirabel fraij logement, seer goeden wijn en gedient *en prince*. Wij lieten in t' dorp zoeken dat wij krijgen kosten en maecten ons wel vrolijck. Wij vonden een stal met tien a twaelf seer scoone paerden, koetsen en jacht naer advenant.²²⁵ t' Lijnwaet²²⁶ van onse taefel en bedde was admirabel proper. Kandelaers, lampetten, lepels, vorcken, sottecoppen²²⁷ etc. vonden wij alles seer massief van silver. Enfin een menagie²²⁸ soo compleet van alle commoditeijt²²⁹ of het te Venetie geweest was.

Vrijdach den 28^{en}. Soo als wij des morgens besich waeren om ons te kleden, stuerden wij de barck²³⁰ voor af om te Doole door t' verlaet te passeren ende wij volgden te voet om voor divertissement wat te wandelen. Wij arriveerde des morgens noch bij tyts te Padua, soo dat wij noch voor de middach eenige dingen gingen sien als de kerck van St. Antonio, alwaer seer groote devotie²³¹ gesciet.²³²

²¹⁵ **Donderdach den 27^{en}**. In de kantlijn bij deze dag heeft Ruysch een kleine tekening gemaakt van een klaver en een bijenkorf. Waar dat op slaat, is onduidelijk.

²¹⁶ **geappropriert**. gereedgemaakt.

²¹⁷ **diengaende**. wat betreft.

²¹⁸ **geroyde**. geroeide.

²¹⁹ **Brent**. Brenta.

²²⁰ **verlaeten**. waterdoorgangen.

²²¹ **plantagie**. beplanting.

²²² **Dole**. Dolo.

²²³ **vermits**. vanwege.

²²⁴ **geadverteert**. op de hoogte gesteld.

²²⁵ **naer advenant**. eveneens zo.

²²⁶ **t' Lijnwaet**. Het linnen.

²²⁷ **sottecoppen**. Het is onduidelijk om wat voor keukengerei het gaat.

²²⁸ **menagie**. huishouden.

²²⁹ **commoditeijt**. gemakken.

²³⁰ **barck**. Een bark is een soort zeilschip met drie masten.

²³¹ **devotie**. verering.

²³² **de kerck...devotie gesciet**. Het betreft de Basilica di Sant'Antonio di Padova.

Aen de linckerchant van de kerck is een capel, alwaer desen heijlich²³³ begraeven licht onder een verheven altaer, t' welck in t' midde van dese voorscreve capelle staet. Rontom tegens de muer is t' leven van St. Antonius uytgebeeldt in basrelief van wit marmor, dat admirabel en van versceyde seer gerenomeerde meesters gemaect is.²³⁴ Dese capelle hancht vol excessive kostelijke lampen. In dese kerck sijn de graven van Alexander Contareni, Bembo en Cornaro, al drie seer magnifijck, doch t' eerste overtreft de twee laetste.²³⁵

De kerck van St. Justina wert oock gehoude voor een van de voornaemste van Italie.²³⁶ Behalve syn gebouw en architettura is seer notabel de vloer, die van swart, root en wit marmor seer magnifyck in is geleyt. Rontom in t' choor sijn de sittingsen van hout, doch met een bas relief verciert, t' welck onder de voornaemste van geheel Italien gedestineert²³⁷ wert. Boven t' groot altaer is een schilderij van t' martirium²³⁸ van St. Justina door Paulo Veronese.²³⁹ Hier soude St. Lucas en Matthias begraven leggen. Hier is een put vol reliquien van heyligen, maer is geslooten. t' Klooster is sekerlijck een van de grootste, soonste en ryckste van gansch Italien en wert beseten door de benedictynen. Wij wierden door een excessif beleeft pater, die ons uyt syn selven aenspraeck over geleyt.

In t' te rugge keeren, passeerden wij de plaets daer de *corso*²⁴⁰ gehouden wert en saegen in passant²⁴¹ de hortus botanicus van de universiteyt²⁴², doch kan in verre nae by die van Leyden niet koomen. Aen tafel sittende, maeckten wij accort²⁴³ met een postillon²⁴⁴ die ons tot Milan toe most voeren. Naer den eten deden wij de verderen tour door de stadt. Wij saegen de academie die vol waepen over al hinch van professoren, studenten etc, die in employ²⁴⁵ van de academie geweest waeren, synde t' eenichste ornament dat wij hier vonden. In t' paleys van de podesta²⁴⁶ is niet als een sael, die 180 passen lanch is en 140 breed sonder dat van eenige pilaeren wert ondersteunt. Dese sael is aen vier syde open en boven ider deur t' pourtrait van een geleerden, waer onder Livius den eersten was.²⁴⁷ Wij sochten syn begraefenis²⁴⁸, maer vonden die niet. In t' midden van

120R

²³³ **desen heijlich.** Rond het graf van de heilige Antonius van Padua (1195-1231) is volgens de overlevering de Basilica di Sant'Antonio gebouwd.

²³⁴ **Rontom tegens...gemaect is.** De beroemde Italiaanse kunstenaar Donatello (ca. 1386-1466) vervaardigde voor de basiliek vier stukken over het leven van St. Antonius.

²³⁵ **In dese...twee laetste.** De Basilica di Sant'Antonio huisvest de mausolea van de Venetiaanse edelman Alessandro Contarini, de dichter en kardinaal Pietro Bembo (1470-1547) en de militair Caterino Corner (1624-1669).

²³⁶ **De kerck...van Italie.** Het betreft de Basilica di Santa Giustina.

²³⁷ **gedestineert.** gehouden.

²³⁸ **martirium.** martelaarschap.

²³⁹ **Boven t'...Paulo Veronese.** De Italiaanse kunstenaar Paolo Veronese maakte een schilderij van het martelaarschap van St. Justina van Padua.

²⁴⁰ **corso.** de voornaamste weg.

²⁴¹ **in passant.** en passant.

²⁴² **de hortus...de universiteyt.** De Orto botanico di Padova is de oudste botanische tuin van Europa, gesticht in 1545 als onderdeel van de universiteit.

²⁴³ **accort.** een overeenkomst.

²⁴⁴ **postillon.** koetsier.

²⁴⁵ **employ.** dienst

²⁴⁶ **t paleys van de podesta.** Het gaat om het Palazzo del Podestà, onderdeel van het Palazzo Comunale.

²⁴⁷ **waer onder...eersten was.** De geschiedschrijver Livius (59 v. Chr. - 17 n. Chr.) werd geboren in Padua.

dese sael is een vierkante steen met dese inscriptie: "Lapis approbii", waer op de luidje die insolvent syn²⁴⁹ cessie doen.²⁵⁰

Wij saegen noch eenige kerken als den dom, dat een seer ouwt gebouw is, die van de dominicaenen, daer een seer magnifyck altaer van pietre rapportate²⁵¹ was. Bij de kerck van de augustijnen syn de ruinen van een ouwt amphitheatrum daer Moncenigo nu een paleys in gebouwt heeft. De plaets is ovael en wert noch l'Arena genaemt.²⁵² Wij saegen noch in seeker paleys een statue van Hercules²⁵³ die excessif groot was. Padua is seer groot, doch eensaem, dewijle alle de Venetianen haer huysen hier hebben en de selve maer een seekeren tyt in de soomer bewoonen. De stadt is seer wijd en open betimmert²⁵⁴, en seer gelyck aen Pisa.

Saterdach den 29^{en} ginch ick des morgens een gins en weder de heer Ferronius salueeren, die mij seer civil²⁵⁵ ontfinch en hier van daen koomende, collationeerden wij een weijnich en daer mede te paert. Kort naer den eten arriveerden wij te Vicenza. De stadt lecht in een aengenaeme valeij, is vrij wat volckryker dan Padua. Wij saegen een seer scoonen thuyne, seekeren conte Valmerana toekoomende.²⁵⁶ Die selve is versien met veele citroenen, orangie etc. Daer is een seer aerdigen doolhof van palm²⁵⁷, die veel hooger is als een man. Hier dicht bij is een seer groot velt, dat sij Campo Marzo noemen, en voor t' selve is een kleyne arche triomphael²⁵⁸ gebouwt.²⁵⁹ De kerken waeren niet extraordinaris. De stadt is wel betimmert en heeft veel fraije paleysen, waer onder noch een groot gedeelte die niet volbouwt waeren, werdende toegescreeven aen den hoochmoet van desen adel, die veeltijts beginnen dat sy niet kunnen uytvoeren. Door de stadt loopen twee rivieren, de eene navigabel²⁶⁰ en de andere niet, neemende de eerste syn cours naer Venetie. Hier syn twee paleijsen die de forestiers²⁶¹ getoont werden: t' eene van de podesta en de t'

²⁴⁸ **begraefenis.** graf.

²⁴⁹ **insolvent syn.** niet kunnen betalen.

²⁵⁰ **cessie doen.** faillissement aanvragen. In het Palazzo della Ragione, onderdeel van het Palazzo Comunale, staat in de grote zaal de 'pietra del Vituperio', een steen waar schuldenaren tot hun grote schaamte in hun ondergoed voor moesten staan. De term 'lapis approbii' betekent zoveel als 'toetssteen'.

²⁵¹ **pietre rapportate.** mozaïek.

²⁵² **Bij de...l'Arena genaemt.** In de veertiende eeuw kocht de Italiaanse handelaar en kunstliefhebber Enrico Scrovegni het land op rondom het oude amfitheater van Padua. Hij liet daar onder andere de Arenakapel, de Cappella degli Scrovegni, aanleggen. Het is onduidelijk op welk paleis Ruysch doelt. Het Palazzo Mocenigo-Querini, eigendom van de invloedrijke familie Mocenigo, lag immers een stukje verderop.

²⁵³ **Hercules.** Hercules is een van de grote helden van de Romeinse mythologie.

²⁵⁴ **betimmert.** bebouwd.

²⁵⁵ **civil.** beleefd.

²⁵⁶ **Wij saegen...Valmerana toekoomende.** Het betreft de Giardini Salvi.

²⁵⁷ **palm.** palmbomen.

²⁵⁸ **arche triomphael.** triomfboog.

²⁵⁹ **Hier dicht...trionphael gebouwt.** Het gaat om de Arco della Scalette, gebouwd door de beroemde architect Andrea Palladio (1508-1580).

²⁶⁰ **navigabel.** bevaarbaar.

²⁶¹ **forestiers.** buitenlanders.

andere van den capitano grande.²⁶² In t' eene is mede een seer groote sael als die te Padoa, van welcke stadt ick noch hebbe vergeten te seggen dat aldaer een seer fraij graft²⁶³ en epithapium²⁶⁴ is voor alle vreemdelingen, die onder de Duytsche studenten syn ingescreven²⁶⁵ en dat hier ieder van de geseyde begraeven werden van wat religie hij oock soude mogen syn, t' welck de eenichste begraef plaets in een kerck is voor die niet paeps²⁶⁶ in gansch Italie. Wij wierden buyten Vicenze op een heuvel geleyt, daer wij de gansche staet seer wel oversaegen. Hier valt een seer harde en witte steen, admirabel voor de beelhouders. Hier is noch een seer bissare theater.²⁶⁷

²⁶² **Hier syn...capitano grande.** Het gaat om Palazzo del Podestà en het Palazzo del Capitano aan het Piazza dei Signori.

²⁶³ **graft.** graf.

²⁶⁴ **epitaphium.** grafschrift.

²⁶⁵ **die onder...sijn ingescreven.** In de vroegmoderne tijd werden er in buitenlandse universiteitssteden internationale studentenverenigingen opgericht, de zogeheten 'nationes'. In de zeventiende eeuw hadden de Nederlanders een eigen natio in Padua.

²⁶⁶ **paeps.** katholiek.

²⁶⁷ **Hier is...bissare theater.** Het gaat om het Teatro Olimpico.